دریافت مقاله: ۹۵/۱۲/۲۴
پذیرش مقاله: ۹۶/۱۰/۱۱

بررسی تطبیقی معماری مدارس ارامنه و میسیونرهای فرانسوی شهر اصفهان در دوره معاصر از منظر تحولات تاریخی و سبکی*

مهران کاراحمدی** مصطفی کیانی*** مریم قاسمی سیچانی****

چکیده

آموزش و پرورش، تحصیل و ترویج آن در میان اقلیت‌های مذهبی به‌خصوص ارامنه، در دوران معاصر بسیار موردتوجه بوده است. به‌دلیل موقعیت جغرافیایی و ویژگی‌های منحصر به‌فرد اصفهان از یک سو و وجود منطقه جلفا و حضور ارامنه و سایر اقلیت‌های مذهبی از سوی دیگر، این شهر همواره کانون توجه دولت‌های غربی و اقلیت‌های مذهبی خارج از ایران گشته است. اهمیت بررسی این پژوهش از آن جهت است که سرآغاز تحولات آموزش و پرورش و شکل‌گیری مدارس به‌شیوه نوین دوره معاصر در شهر اصفهان، ریشه در تأسیس مدارس ارامنه و سایر مسیحیان این شهر و پیشی‌گرفتن آنها در این مقوله نسبت به مسلمانان دارد. هدف از این پژوهش، آشنایی با مدارس اقلیت‌های مذهبی (ارامنه- میسیونرهای فرانسوی) به‌عنوان اولین مدارس احداث‌شده به‌شیوه نوین در شهر اصفهان و بررسی تطبیقی معماری نمونه‌هایی از مدارس ارامنه جلفای اصفهان با مدارس میسیونرهای فرانسوی در این شهر می‌باشد. روش پژوهش این مقاله به‌صورت توصیفی- تحلیلی- تطبیقی است. نتایج حاصل از این پژوهش به دو بخش کلی تقسیم می‌شود؛ بخش اول در ارتباط با تحولات تاریخی می‌باشد که منجر به ایجاد یا احداث مدارس شده است که خود به دو دسته تقسیم می‌شود: دسته اول؛ عوامل صورت‌گرفته یا اشخاصی که در ایجاد و شکل‌گیری مدارس نوین ارامنه جلفا نقش داشته‌اند که از این میان می‌توان به نقش کلیساها، شکل‌گیری دوره رنسانس در اروپا، ارتباط ارامنه داخل کشور ایران با کشورهای اروپا و شرق آسیا از طریق فعالیت‌های اقتصادی و حمایت مالی ارامنه داخل و خارج کشور اشاره نمود، دسته دوم؛ عواملی که به ایجاد و احداث مدارس توسط میسیونرهای غربی (فرانسه) مربوط می‌شود که در این میان سیاست دولت فرانسه به‌منظور گسترش نفوذ خود در ایران از طریق فرهنگی و تبلیغ آموزه‌های دینی، از اهم عوامل است. بخش دوم در ارتباط با سبک‌شناسی معماری مدارس معاصر اقلیت‌های مذهبی در شهر اصفهان می‌باشد که سبک معماری در این بناها عمدتاً به‌صورت تلفیقی از معماری کلاسیک سنتی ایران و معماری کلاسیک غربی مشاهده می‌شود.

کلیدواژه‌ها: معماری مدارس معاصر، مدارس ارامنه، مدارس نوین اصفهان، سبک‌شناسی معماری، میسیونرهای فرانسوی

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه دکتری مهران کاراحمدی با عنوان «بررسی عوامل مؤثر در شکل‌گیری معماری مدارس اصفهان در دوران معاصر» به‌راهنمایی دکتر مصطفی کیانی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین‌الملل کیش می‌باشد.

** دانشجوی دکتری، گروه معماری، واحد بین الملل کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، جزیره کیش، ایران. m.karahmadi@gmail.com
*** دانشیار، گروه معماری، دانشگاه هنر تهران (نویسنده مسئول). Kiani@Art.ac.ir
**** استادیار، گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی خوراسگان. mghasemi@khuisf.ac.ir

مقدمه

در دوران صفویه (شاه عباس اول)، شماری از ارامنه به‌دلایل استراتژیکی، اقتصادی و فرهنگی، از منطقه جلفا در حاشیه رود ارس به فلات مرکزی ایران کوچانده شدند و مناطق مختلفی به‌سکونت این قوم اختصاص داده شد. روستاییان در دهات فریدن و چهارمحال مستقر شدند و شهرنشینان در بخش جنوبی شهر اصفهان و حاشیه جنوبی زاینده‌رود اسکان داده شدند. این منطقه بر اساس نام جلفای قدیم، جلفای نو نامیده شد. ارامنه ساکن این منطقه به‌منظور حفظ دین و اعتقادات خود، کلیساهای متعددی در این منطقه برپا نمودند. اکثر این کلیساها تا قبل از احداث مدارس علاوه بر فعالیت‌های مذهبی، فعالیت‌های آموزشی را بر عهده داشتند (خدابخشیان، ۱۳۸۴: ۳۹). دوران رنسانس، مبدأ ظهور مدارس نوین در غرب بود. این موج نوگرایی به‌دلیل توجه اروپاییان به کشور ایران و نفوذ آنها در دربار از یک سو و نزدیک‌بودن فرهنگ و دین آنها با ارامنه جلفای اصفهان از سوی دیگر، موجب تأثیرپذیری ارامنه از این موج نوگرایی گردید. اقلیت‌های مذهبی علی‌رغم همه محدودیت‌هایی که از سوی جامعه ایران بر آنها اعمال می‌شد، در مقوله آموزش از مسلمانان پیشی گرفتند؛ به‌طور مثال، مدارس ارامنه در ایران هفده سال قبل از دارالفنون احداث گردیدند (اخجسته و ادواری، ۱۳۹۱: ۶۶۵). این مسأله، نخستین بار در شهر اصفهان توسط ارامنه جلفا به‌واسطه مراوده با اروپاییان و دسترسی آسان‌تر آنها به فرهنگ و علوم جدید و احداث مدارس به‌شیوه نوین، محقق گردید. این مدارس علاوه بر علوم دینی، علوم جدید را نیز به اطفال آموزش می‌دادند (رجائی، ۱۳۹۳ :۲۴۸ و رجائی، ۱۳۸۸: ۱۶۰-۱۴۴). همین فعالیت مسیحیان اصفهان در مقوله آموزشی سبب گردید تا ظل‌السلطان حاکم وقت اصفهان در سال ۱۲۹۸ هجری قمری، از پدر خود ناصرالدین شاه، مجوز تأسیس یک مدرسه جدید در اصفهان را اخذ نماید و بدین شکل بود که با پذیرش ناصرالدین شاه، اولین مدرسه به‌شیوه نوین آموزشی در اصفهان احداث گردید (رجائی، ۱۳۹۳: ۲۴۸ و رجائی، ۱۳۸۳و معتمدی، ۱۳۸۶: ۱۵). اهمیت بررسی این پژوهش از آن جهت است که آغاز تحول آموزش و تحصیل در شهر اصفهان، به‌شیوه جدید در دوران معاصر و نقطه عطف آن، مدارس اقلیت‌های مذهبی و پیشی‌گرفتن آنها از مسلمانان بوده است. از سوی دیگر، از آنجایی که تفکر نفوذی میسیونرهای فرانسوی نسبت به سایر میسیونرهای در ایران، بر پایه فعالیت‌های فرهنگی و تأسیس مدارس بوده است و میسیونرهای فرانسوی بعد از مبلغان انگلیسی، فعال‌ترین مبلغان مذهبی در اصفهان بودند (کجباف و دهقان‌نژاد، ۱۳۸۷: ۲۲۰)، باعث گردید که در این پژوهش، به مدارس میسیونرهای فرانسوی پرداخته شده و با مدارس ارامنه موردمقایسه قرار گیرد. سؤالاتی که در این میان مطرح می‌گردد بدین قرار است: معماری مدارس ارامنه جلفای اصفهان و میسیونرهای فرانسوی، هر یک دارای چه ویژگی‌هایی می‌باشند؟ چه عواملی باعث تنوع سبکی معماری مدارس ارامنه جلفا و میسیونرهای فرانسوی شهر اصفهان در دوران معاصر گردیده است؟

هدف از این پژوهش، آشنایی با مدارس ارامنه جلفای اصفهان و مدارسی که توسط میسیونرهای فرانسوی در این شهر احداث گردیده‌اند، به‌عنوان اولین مدارس احداث‌شده به‌شیوه نوین در شهر اصفهان و بازشناسی ویژگی‌های معماری این مدارس از یک سو و بررسی سبک‌شناسانه معماری این مدارس و هم‌چنین بررسی تطبیقی معماری مدارس مذکور با یکدیگر از سوی دیگر، می‌باشد. ضرورت انجام این پژوهش از آن جهت است که مهم‌ترین عامل در تغییر روش آموزش و پرورش مدارس اصفهان از سنتی به نوین در دوره معاصر و در راستای آن تغییر ساختار معماری مدارس اصفهان، ریشه در احداث این مدارس دارد.

پیشینه تحقیق

عمده تحقیقات صورت‌گرفته در ارتباط با موضوع، به تحولات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در دوره‌های مختلف تاریخ معاصر توجه دارد. در این گروه از مطالعات، به‌طور خاص به مطالعات تاریخی شکل‌گیری مدارس ارامنه یا میسیونرها در دوره معاصر در ایران و شهر اصفهان پرداخته شده است. بخش دیگری از مطالعات، معماری مدارس ارامنه و میسیونرها را تشریح می‌نمایند. به‌طور کلی، تحقیقات صورت‌گرفته در ارتباط با موضوع مقاله به‌قرار ذیل است:

میناسیان (۱۳۸۳) با گرایش تاریخی، مدارس ارمنیان جلفا را بر اساس اولویت تأسیس موردبررسی قرار داده است، در این میان نوع مدرسه، ذکر نام بانیان، تعداد شاگردان، مواد تدریس، معلمین، فرم مدرسه، پزشک و بهداشت، خدمتگزاران و ... موردبررسی قرار گرفته‌اند. از سوی دیگر، به‌جمع‌آوری اسناد و مدارک و گزارشات چاپ‌شده مدارس، اساسنامه‌ها و ... پرداخته شده است.

درهوهانیان (۱۳۷۹) از منظر سیاسی، به تاریخ جلفای اصفهان پرداخته است. موضوعات مرتبط با پژوهش، در بخشی از کتاب آمده است که در آن، نیت و هدف بانیان مسیحی

مدارس جلفا اعم از کاتولیک و ارتودکس از ساخت مدارس، موردبررسی قرار می‌گیرد.

هوویان (۱۳۸۰)، دیدگاهی تاریخی- اجتماعی-سیاسی نسبت به موضوع ارامنه دارد. در بخشی از کتاب خود به مدارس ارمنیان ایران پرداخته است. در ابتدا، تحولات تاریخی صورت‌گرفته در ارتباط با تشکیل مدارس از منظر سیاسی موردبررسی قرار می‌گیرد و در ادامه، به مدارس ارمنیان جلفای اصفهان با دیدگاه اجتماعی و ذکر نام بانیان آن پرداخته است.

خدابخشیان (۱۳۸۴) از منظر تاریخی- معماری، به مدارس جلفای اصفهان پرداخته است. در این پژوهش در ابتدا، شکل‌گیری مدارس جلفا و عوامل مؤثر در شکل‌گیری با دیدگاهی تاریخی موردبررسی قرار گرفته است و پس از آن به‌شیوه موردپژوهی، معماری چند مورد از مدارس جلفا تشریح می‌گردد.

دیلانچیان و همکاران (۱۳۸۶)، دیدگاهی تاریخی- اجتماعی نسبت به مدارس ارمنیان جلفای اصفهان دارند و به‌ذکر روند شکل‌گیری مدارس جلفا و وقایع صورت‌گرفته از منظر اجتماعی و ذکر نام بانیان مدارس پرداخته‌اند.

جبل‌عاملی در بخشی از گزارش تحلیلی در ارتباط با مرمت کلیسای کاتولیک حضرت مریم در محله جلفای اصفهان (هم‌جوار مدرسه فرانسوی‌ها و در ضلع جنوب آن)، به‌بررسی نیت مبلغان اروپایی در ایجاد بناهایی جهت فعالیت‌های تبلیغی مذهب کاتولیک پرداخته است (جبل‌عاملی، ۱۳۸۷: ۵۹-۵۰).

رازانی (۱۳۸۷)، دیدگاهی تاریخی- معماری نسبت به مدرسه فرانسویان اصفهان دارد. در بخش تاریخی، تحولات سیاسی- اجتماعی ارامنه جلفای اصفهان و میسیونرهای غربی، موردبررسی قرار گرفته و در معماری، مدرسه فرانسوی‌ها به‌تفصیل شرح داده شده است.

کجباف و دهقان‌نژاد (۱۳۸۷) با دیدگاهی تاریخی- سیاسی- مذهبی، به‌تشریح میسیونرهای فرانسوی ساکن اصفهان می‌پردازند و نیت و اهداف آنها را از انجام فعالیت‌های فرهنگی و تشکیل و تأسیس مدارس در این شهر از منظر سیاسی و مذهبی، موردبررسی قرار می‌دهند.

اخجسته و ادواری (۱۳۹۱)، دیدگاهی اجتماعی- سیاسی نسبت به وضعیت آموزش اقلیت‌های دینی در دوره مظفرالدین شاه دارند. تحولاتِ اجتماعیِ منجر به شکل‌گیری مدارس توسط اقلیت‌های مذهبی، موردبررسی قرار گرفته و در ادامه، به نقش عوامل مختلف سیاسی در ایجاد بستر و شرایط ایجاد مدارس پرداخته می‌شود.

لطفی (۱۳۹۲)، نقش عوامل سیاسی- اجتماعی را مرتبط با تأسیس مدارس می‌داند و به‌بررسی وقایع سیاسی- اقتصادی- فرهنگی در رابطه با تأسیس و اداره مدارس ارامنه می‌پردازد.

جلالی (۱۳۹۲)، دیدگاهی سیاسی- اقتصادی - اجتماعی نسبت به ارامنه ایران در دوران قاجار دارد. در ابتدا، به تحولات سیاسی مرتبط با موضوع (جنگ ایران و روسیه) به‌طور عام پرداخته است و در ادامه، شکل‌گیری و گسترش مدارس ارامنه از منظر اقتصادی و اجتماعی، موردبررسی قرار می‌گیرد.

غوکاسیان (۱۳۹۳)، تحولات تاریخی ارامنه ایران را از منظر سیاسی- اقتصادی از دوران صفویه تا قاجار موردبررسی قرار می‌دهد. در این نوشتار، تحولاتِ تاریخیِ منجر به شکل‌گیری مدارس از منظر اقتصادی- اجتماعی، موردبررسی قرار می‌گیرند.

روش تحقیق

روش پژوهش این مقاله، به‌صورت توصیفی_تحلیلی و راهبرد نمونه موردی می‌باشد. در ابتدا، به کلیه تحولات سیاسی و اجتماعی مرتبط با اقلیت‌های مذهبی در دوره‌های مختلف به‌شیوه تفسیری- تاریخی پرداخته می‌شود و در ادامه، چند نمونه از مدارس اصفهان در دوره‌های مختلف تاریخی با شیوه موردپژوهی، شناسایی و موردبررسی قرار می‌گیرند و در پایان، نتایج تحقیقات انجام‌شده، تجزیه‌وتحلیل شده و در قالب جداول مختلف، موردمقایسه و ارزیابی قرار می‌گیرند. روش گردآوری اطلاعات به سه صورت اسنادی، میدانی و شفاهی می‌باشد.

مدارس ارمنیان و میسیونرهای فرانسوی در ایران معاصر

در ارتباط با موضوع آموزش مسیحیان ارمنی و کاتولیک در ایران دوره معاصر، می‌توان گفت که این گروه از اقلیت دینی در این دوره، تحول اساسی را در روند آموزش و تحصیل خود تجربه کردند؛ به این دلیل که آنها از طرفی مکتب‌خانه‌های خود را به مدرسه‌های جدید سبک اروپایی تبدیل کردند و از طرفی دیگر، مواد درسی این مدارس از تأکید صرف بر مسائل و منابع مذهبی بیرون آمدند و علوم جدید در دستور کار قرار گرفتند. آمار افزایش تعداد مدارس و دانش‌آموزان، گواه پیشرفت چشمگیر مقوله آموزش در این دوره است. این ترقی البته برای اقلیت‌های مذهبی خوش‌یمن بود، چرا که حکومت به افراد تحصیل‌کرده آنها در این دوره نیاز مبرم داشت. در این میان، عوامل داخلی و خارجی متعددی بستر این تحول را فراهم نمودند؛ از عوامل داخلی می‌توان به نقش دولت و حکومت و هم‌چنین خیرین مدرسه‌ساز توجه نمود و از عوامل خارجی، می‌توان به نقش ایرانیان مقیم هندوستان، جاوه، روسیه و

شرق آسیا و هم‌چنین میسیونرها (مبلغین) دولت‌های غربی اشاره نمود (اخجسته و ادواری، ۱۳۹۱: ۶۸۴ و ۶۸۵).

مدارس میسیونرها و ارمنیان شهر اصفهان در دوره معاصر

بر اساس پژوهش‌های تاریخی صورت‌گرفته، مدارس اقلیت‌های مذهبی شهر اصفهان در دوره معاصر، به مدارس مسیحیان و یهودیان ساکن اصفهان ارتباط دارد. مدارس زرتشتیان به‌دلیل سکونت اکثر پیروان آنها در شهرهای یزد و کرمان، عمدتاً در این دو شهر احداث گردیده‌اند. اصفهان به‌دلیل سکونت یهودیان در منطقه جوباره و سکونت ارامنه در منطقه جلفای نو، همواره پذیرای پیروان این دو دین در طول تاریخ بوده است. مدارس اقلیت‌های مذهبی در شهر اصفهان به دو دسته تقسیم می‌گردند: دسته اول، مدارسی که مربوط به ارامنه ارتودکس منطقه جلفای اصفهان بوده‌اند، این مدارس همگی در منطقه جلفای اصفهان و توسط پیروان این مذهب ساخته شده‌اند. گروه دوم، مدارسی که توسط دولت‌های غربی احداث گردیده‌اند. به‌لحاظ این‌که فعالیت دولت فرانسه در ایران بر خلاف انگلیس و روسیه بیشتر جنبه فرهنگی و آموزشی داشت (کجباف و دهقان‌نژاد، ۱۳۸۷: ۲۲۰)، در این پژوهش، تحولات تاریخی- فرهنگی صورت‌گرفته توسط میسیونرهای فرانسوی و احداث مدارس توسط آنها موردبررسی قرار می‌گیرند.

دیدگاه صاحب‌نظران و مورخین در ارتباط با تحولات تاریخی که موجب احداث مدارس ارامنه مسیحی گردیده‌اند

صاحب‌نظران و مورخین، عوامل مختلفی را در ایجاد و احداث مدارس ارامنه و میسیونرهای مذهبی بیان نمودند که در ذیل به آنها پرداخته شده است:

هاراتون درهوهانیان بیان می‌کند:

(۱) مدارس ارامنه ارتدوکس، حاصل کمک مالی ارامنه ساکن هندوستان و روسیه با هدف آموزش کودکان ارمنی بودند.

(۲) مدارس کاتولیک توسط مسیحیان تابع کلیسای رم (عمدتاً فرانسوی)، به‌منظور تبلیغ مذهبی و شکار از قوم ارمنی احداث گردیدند.

(۳) تعطیلی مدارس ارمنی و دولتی‌شدن آنها در دوره رضا شاه، پس از ملاقات وی با آتاتورک انجام گردید.

آندرانیک هوویان اعتقاد دارد که مدارس ارامنه جلفا، متأثر از معماری غربی و با کمک ارامنه جاوه و هندوستان یا ارامنه ساکن روسیه شکل گرفته‌اند.

دیلانچیان و همکاران در ارتباط با عوامل مؤثر در پیدایش مدارس ارامنه به ۴ مورد اشاره می‌نمایند:

(۱) رنسانس یا تجدید حیات در اروپا و نوگرایی، مبدأ ظهور مدارس نوین در دنیای ارمنی و به‌تبع آن در جلفای اصفهان است (۲) حمایت مالی ارامنه خارج از ایران به جلفای اصفهان (۳) تلاش میسیونرها برای اجرای سیاست مذهبی (۴) دولتی‌شدن و تبعیت از برنامه‌های آموزشی دولتی مدارس و تغییر نام مدارس ارامنه در دوره رضا شاه.

خدابخشیان، نقش کلیساها در ارتباط با فعالیت‌های آموزشی و نقش ارامنه ساکن جلفا را، به‌عنوان عامل اصلی در ترغیب اروپاییان به ساخت مدارس می‌داند.

جلالی، فعالیت وسیع فعالان اقتصادی ارمنی با کشورهای اروپایی و دادوستد وسیع فعالان اقتصادی ارمنی با مناطق جنوب شرقی آسیا و هند و چین و هم‌چنین حمایت مالی فعالان اقتصادی ارمنی را، عامل اصلی در امر گسترش و شکل‌گیری نظام آموزشی جدید و ایجاد مدارس به‌شیوه نوین می‌داند.

غوکاسیان اعتقاد دارد که بازرگانان ارمنی در عصر صفویه، عمدتاً در جلفای اصفهان مستقر شدند. اکثر این بازرگانان در پایان عصر صفوی تحت فشارهای مذهبی و اقتصادی، به‌تدریج از اصفهان به هندوستان، روسیه و اروپا کوچ کردند و بازرگانان ارمنی مقیم این مناطق در قرن نوزدهم، حامی اصلی مالی فعالیت‌های فرهنگی و آموزشی بودند.

لطفی عقیده دارد که اهمیت علم و دانش و ترویج آن در بین ارامنه، از همان آغاز استقرار آنها در ایران مشهود بوده است. حمایت مدارس از سوی پیشوایان مذهبی، ارامنه متمول، بازرگانان (داخلی و خارجی)، خیرین ارمنی و هم‌چنین حس همکاری و جدیت ارامنه برای تأسیس مدارس و مقاومتشان در برابر میسیونرهای مذهبی خارجی برای تغییر مذهب، مهم‌ترین عوامل در تشکیل مدارس ارامنه بوده‌اند.

حال به‌تشریح عوامل مؤثر در شکل‌گیری مدارس ارامنه و مدارس ساخته‌شده توسط میسیونرهای مذهبی فرانسه پرداخته شده و معماری چند نمونه از مدارس هر یک از این اقلیت‌های مذهبی، موردبررسی و تحلیل قرار می‌گیرند.

دسته اول: مدارس ارمنیان ایران

قبل از سال ۱۸۷۰ م./ ۴۹-۱۳۴۸ ه.ش.، کودکان ارمنی را کشیشان در کلیساها درس می‌دادند. در ژانویه ۱۸۷۰ م.، انجمنی به‌نام انجمن دوستداران علم و دانش در تهران تشکیل شد. این انجمن، مدرسه هایگازیان را در کلیسای گوورگ مقدس در کوچه معیرالممالک افتتاح کرد و کودکان ارمنی محله را برای تحصیل در مدرسه پذیرفت. انجمن مذکور، از

تأسیس مدرسه هایگازیان، دو هدف عمده داشت: یکی، آموزش کودکان و نوجوانان ارمنی و دیگری، مبارزه با میسیونرهای خارجی که میان جامعه ارمنیان فعالیت داشتند. این انجمن به‌منظور نیل به هدف دوم، تحصیل در مدرسه هایگازیان را رایگان اعلام کرد و کتاب و لوازم تحریر را نیز مجانی در اختیار دانش‌آموزان آن مدرسه قرار داد. چهارده سال بعد یعنی در سال ۱۸۸۴م./ ۶۳-۱۲۶۲ه.ش.، انجمن، در تهران، خیابان ارامنه، حوالی کارخانه بلورسازی، گذر محمدحسن کر، ساختمان جدیدی به‌سبک مدارس اروپایی بنا نمود. ساختمان مدرسه علاوه بر کلاس‌های درس، دارای یک تالار با سن نمایش برای اجرای برنامه‌های تئاتر بود. در سال ۱۸۸۱م./ ۶۰-۱۲۵۹ ه.ش.، انجمن، مدرسه‌ای دخترانه در شهر تهران، محله دروازه قزوین بنا کرد. مدرسه هایگازیان از ابتدای تأسیس، به‌سبک مدارس کشورهای اروپایی اداره می‌شد. دانش‌آموزان بر روی نیمکت و پشت میز می‌نشستند. کلیه دروس نیز به‌زبان ارمنی تدریس می‌شد. انجمن دوستداران علم و دانش تا سال ۱۸۹۰م. / ۶۹-۱۲۶۸ ه.ش.، مدرسه را اداره کرد. پس از این سال، این انجمن منحل و هیأت مدیره تازه‌ای برای اداره مدرسه انتخاب شد. تا سال ۱۹۰۵ م. / ۸۴-۱۲۸۳ ه.ش.، کلاس‌های درس پسران و دختران از یکدیگر جدا بود، ولی با آغاز سال تحصیلی ۱۹۰۷-۱۹۰۶ م.، با تصمیم اولیا، کلاس‌های درس مدرسه به‌صورت مختلط برگزار شد. مدارس ارمنیان در سال ۱۹۳۶ م./ ۱۵-۱۳۱۴ ه.ش.، موقتاً بسته شد و در سال ۱۹۴۳م. / ۲۲-۱۳۲۱ ه.ش.، دولت مجدداً اجازه بازگشایی مدارس ارمنیان را صادر نمود (هوویان، ۱۳۸۰: ۹۴-۳۸).

عوامل مؤثر در شکل‌گیری مدارس ارامنه جلفای اصفهان در دوره معاصر

از اوایل سده هفدهم میلادی/ یازدهم هجری، مدارس ارمنیان جلفای اصفهان همانند سایر مناطق ارمنی‌نشین، در محوطه کلیساها و دیرها دایر بودند. نخستین مدرسه در جلفا، در دیر آمنا پرگیج گشایش یافت (آبکاریانس، ۱۲۹۳ و هوویان، ۱۳۸۰: ۵۵). عشق و علاقه به تحصیل در جلفا چنان شدت یافت که در اوایل قرن هجدهم میلادی به‌همت اسقف مؤسس، دو مدرسه جدید بنا نهاده شد، اما با کاهش جمعیت جلفا در این سده به‌دلیل شرایط سخت سیاسی، مدارس یکی پس از دیگری تعطیل شدند. پس از یک سده هرج‌ومرج داخلی در ایران، به‌تدریج امنیت بر کشور سایه افکند. دستاورد این امنیت در جلفا، احیای مجدد اندیشه‌های نوگرایانه در ذهن و روح ارمنیان بود (دیلانچیان و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۰۵). در سده نوزدهم میلادی، چندین مدرسه در محوطه کلیساها و دیرها احداث گردیدند. ساخت این مدارس به‌تدریج رو به

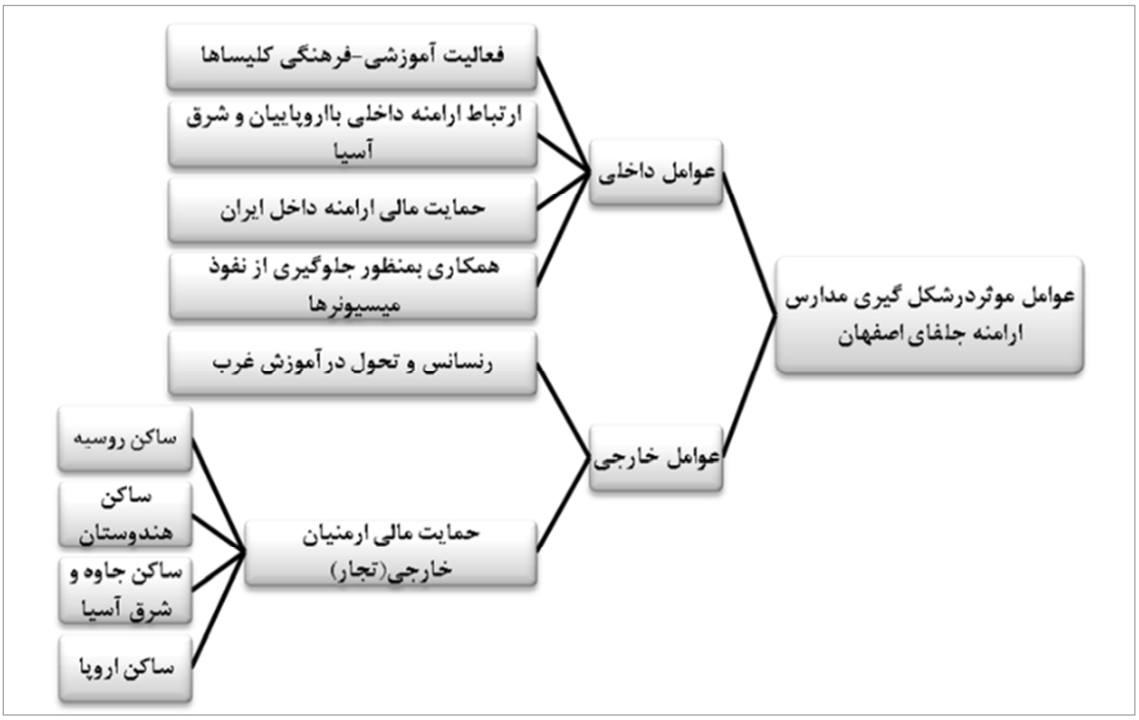

دیاگرام ۱. عوامل مؤثر در شکل‌گیری مدارس ارامنه جلفای اصفهان (نگارندگان)

افزایش نهاد و به‌خارج از کلیساها انتقال یافت. به‌طور کلی، عوامل مؤثر در شکل‌گیری مدارس ارامنه جلفای اصفهان و یا افرادی که در ایجاد و شکل‌گیری این مدارس نقش مهمی ایفا نموده‌اند، به دو دسته اصلی تقسیم می‌شوند. دیاگرام شماره ۱ به‌بررسی این عوامل پرداخته است.

در جدول ۱، مدارس عمده این دوره بر اساس زمان تأسیس و نام مؤسسین آنها موردبررسی قرار می‌گیرند.

معماری مدارس معاصر ارمنیان جلفای اصفهان

اولین مدارس اصفهان با شیوه آموزش نوین، در خارج از بافت اصلی شهر و محور بازار اصفهان در محله مسیحی‌نشین جلفا به‌وجود آمدند. این مدارس چون اکثراً از طرف اروپاییان و ارامنه خارج از کشور احداث شده بودند، طبیعتاً با همان شیوه مدارس اروپایی اداره می‌شدند. بر همین اساس، معماری این مدارس نیز متأثر از معماری غرب، دچار تحول گردید و پلان مدارس از فرم درون‌گرا و حیاط مرکزی به‌تدریج به‌فرم برون‌گرا با کشیدگی شرقی_غربی تغییر یافت و حیاط مدرسه پیرامون ساختمان مدارس شکل گرفت. از نظر سبک‌شناسی (قبادیان، ۱۳۹۲)، نیز این مدارس دچار تحول گردیده و به‌تدریج سبک کلاسیک غربی مانند یونانی (مدرسه کانانیان)، به معماری این مدارس نفوذ کرده و ساختار این مدارس را دگرگون نمود. ولی از آنجایی که مصالح به‌کار رفته در این مدارس عمدتاً بومی بوده، مجریان و معماران سازنده نیز عمدتاً محلی بودند و سبک سنتی (شیوه اصفهانی) به‌طور کلی کنار گذاشته نشد و این سبک در تلفیق با سبک کلاسیک غربی، در معماری کلیه مدارس ارمنی این دوره قابل‌مشاهده بود. از جمله موارد استفاده‌شده در معماری این مدارس که حاکی از تداوم سبک سنتی ایران است، می‌توان به هنر کاشی‌کاری به‌صورت هفت‌رنگ و معقلی و هم‌چنین استفاده از مصالح آجر یا کاهگل در نمای کلیه این مدارس اشاره نمود. در این‌جا، دو مدرسه کاتارینیان و کانانیان به‌عنوان نمونه موردبررسی و تحلیل قرار می‌گیرند. دلیل انتخاب این دو مدرسه از میان مدارس جدول شماره ۱، از آن رو است که زمان احداث مدرسه کاتارینیان، توأم با مرحله گذار نظام آموزشی و جداشدن مدرسه از کلیسا و وجود آن به‌صورت یک عملکرد مستقل آموزشی بوده است. هم‌چنین با توجه به تاریخ احداث مدرسه کاتارینیان از نظر سبکی، معماری سنتی در آن به‌صورت غالب مشاهده می‌گردد. دلیل انتخاب مدرسه کانانیان نیز آن است که توسط شخصی خیر احداث گردیده و با توجه به آن‌که از نظر تاریخی جدیدتر از کاتارینیان است، در آن سبک معماری کلاسیک غربی به‌صورت غالب مشهود است.

مدرسه کاتارینیان

مدرسه کاتارینای مقدس در سال ۱۸۵۸ میلادی (۱۲۳۷ ه.ش.) به‌هزینه مانوک هوردانیان تأسیس شد[۱]. این مدرسه نخستین بار برای آموزش دختران تأسیس گردید. در سال ۱۹۰۰ میلادی (۱۲۷۹ ه.ش.)، ساختمان کنونی مدرسه دخترانه کاتارینای مقدس (کاتارینیان) در محله چهارسوق، با همان نام قدیمی ساخته شد. معماری این بنا، درون‌گرا و دارای حیاط مرکزی می‌باشد که کلاس‌ها پیرامون آن قرار گرفته‌اند (تصویر ۱). پوشش کاهگلی نما و بام، قوس تیزه تشکیل‌دهنده بام کلاس‌ها، تقارن پنجره‌ها، در ورودی هر کلاس در وسط، وجود ایوان جلوی کلاس‌ها، دسترسی مجزای هر کلاس از حیاط و وجود گنبد با تزیینات آجر و کاشی در سالن اصلی، مشخصه معماری سنتی مدارس ایران است، ولی پلان چلیپایی سالن اصلی (تصویر ۲)، فرم‌های صلیب‌شکل شیشه‌های رنگی نما، قوس نیم‌دایره درها و پنجره‌ها و رواق و نمای ساختمان، نشان‌دهنده سبک کلاسیک غربی است. به‌طور کل، معماری این بنا به‌صورت تلفیقی از معماری سنتی ایران و کلاسیک غربی است که در آن سبک سنتی ایرانی به‌گونه‌ای غالب‌تر مشاهده می‌شود. ساختمان از نظر سازه‌ای، فاقد اسکلت و دارای دیوار باربر می‌باشد. به‌طور کلی، می‌توان معماری این بنا را از نظر سبکی، در جدول ۲ خلاصه نمود.

مدرسه کانانیان

مدرسه کانانیان، در محله چهارسوق اصفهان و در سمت غرب مدرسه کاتارینیان قرار دارد. این مدرسه در سال ۱۲۸۲ هجری شمسی (۱۹۰۳ میلادی)، با حمایت مالی خانم وارواره کانانیان بنا گردید[۲]. معماری این مدرسه دارای تیپولوژی برون‌گرا بوده و ساختمان آن دارای پلان L شکل می‌باشد (تصویر ۴) که در دو طبقه طراحی شده است و یک حیاط بزرگ، ساختمان را احاطه نموده است. نمای اصلی ساختمان، آجری بوده و سنتوری‌های سبک یونانی آن، تزیینات آجرچینی دارند. در نمای ساختمان، درها و پنجره‌ها با قوس‌های نیم‌دایره به‌سبک غربی، بالکن‌ها و جان‌پناه‌های چوبی، خودنمایی می‌کنند[۳] (تصویر شماره ۳). سقف‌ها مسطح بوده و دارای پوشش مشبک چوبی می‌باشند. تزیینات گچبری به‌سبک غربی در تلفیق با کاشی‌کاری سنتی، در فضای سالن طبقه اول وجود دارند. ارتباط فضایی طبقات به‌صورت راهرو درون ساختمان و ارتباط بین طبقات با راه‌پله چوبی به‌سبک غربی می‌باشد. به‌طور کلی، معماری این مدرسه از نظر سبکی، تلفیقی از معماری کلاسیک غربی و سبک سنتی می‌باشد که در آن سبک کلاسیک غربی به‌طور غالب در اکثر فضاها و تزیینات این ساختمان وجود

جدول ۱. مدارس ارامنه جلفا در شهر اصفهان در دوران معاصر

ردیف	نام مدرسه	تاریخ تاسیس	نام بانی (بانیان)	توضیحات	تصاویر
۱	مدرسه کلیسای استپانوس	۱۸۳۱ میلادی ۱۲۰۹-۱۲۱۰ هجری شمسی	–	–	
۲	کالج آمنا پرگیج	۱۸۳۳میلادی ۱۲۱۱-۱۲۱۲ هجری شمسی	گریگورسامیان وتلاش اسقف اعظم گارابدجلفایی	برنامه درسی مطابق کالج لازاریان مسکو	
۳	مدرسه کلیسای مریم مقدس	۱۱۸۴۰میلادی ۱۲۱۸-۱۲۱۹ هجری شمسی	هاراتون آبکاریان	دانش آموزان اجازه نداشتندبگویند درسم را یاد نگرفتم	
۴	مدرسه کلیسای میناس	–	دوخواهرارمنی مقیم جاوه به نامهای ماریام هاروتیونیان و دوشیزه تاکوهی مانوکیان	–	
۵	مدرسه دخترانه کاتارینای مقدس	۱۸۵۸میلادی ۱۲۳۶-۱۲۳۷ هجری شمسی	باکمک مالی مانوک هوردانانیان از ارامنه ساکن جاوه	–	
۶	مدرسه مرکزی ارمنیان جلفا (پسرانه)	۱۸۸۲میلادی ۱۲۶۱هجری شمسی	اسقف اعظم گریگوریس هوهانسیان باکمک مالی ارمنیان جلفا، هندوستان وجاوه	دارای تالاری بود که کلیه برنامه های هنری واجتماعی ارمنیان درآن برگزار می‌شد	
۷	آمادگی ارامنه	۱۸۹۹میلادی ۱۲۷۸ هجری شمسی	–	همیشه بصورت مختلط بوده و هیچوقت بصورت واحد جداگانه اداره نمی‌شد	
۸	کودکستان نارک	۱۹۰۱میلادی ۱۲۸۰ هجری شمسی	وارواره کانانیان به یادبود همسرش گوورگ کانانیان	–	
۹	مدرسه کانانیان	۱۹۰۳میلادی ۱۲۸۲هجری شمسی	وارواره کانانیان به یادبود همسرش گوورگ کانانیان	نقشه مدرسه،شیشه درها و سایر ملزومات آن از مسکو فرستاده شد	
۱۰	هنرستان ارمنیان جلفا	۱۹۰۵میلادی ۱۲۸۳-۱۲۸۴ هجری شمسی	هیئت امنای مدارس ارمنیان	مخارج توسط دوستداران کلیسا و مردم خیر تامین می‌شد	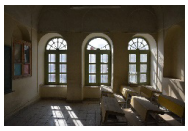

(نگارندگان)

الف. نمای شرقی حیاط مرکزی

ب. سالن اصلی

ج. گنبد سالن اصلی

د. نمای غربی حیاط مرکزی

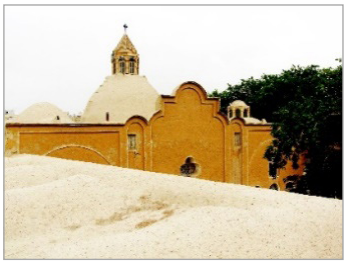
ه. نمای بام

تصویر ۱. مدرسه کاتارینیان (آرشیو روابط عمومی خلیفه‌گری ارامنه)

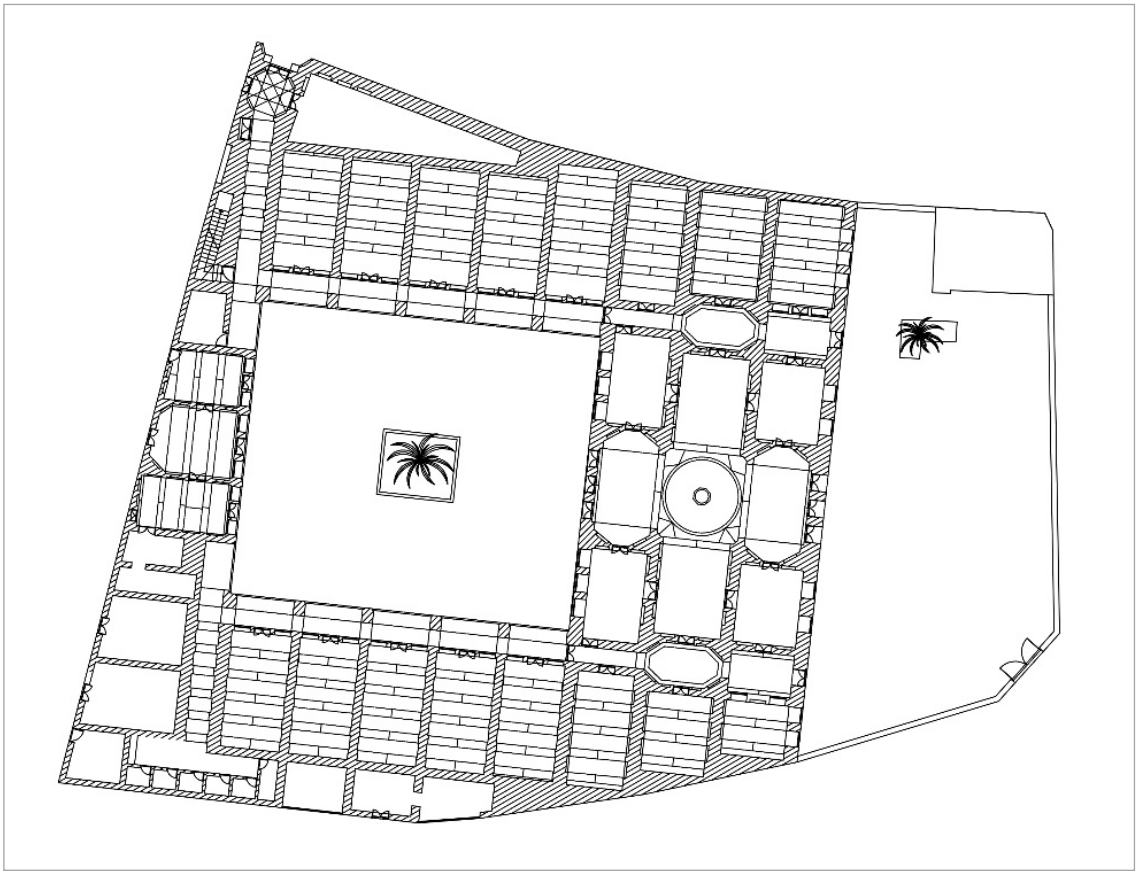

تصویر شماره ۲. پلان مدرسه کاتارینیان (نگارندگان)

الف. نمای جنوبی

ب. نمای شمالی

ج. گچبری تالار طبقه اول

د. سنگفرش تالار طبقه اول

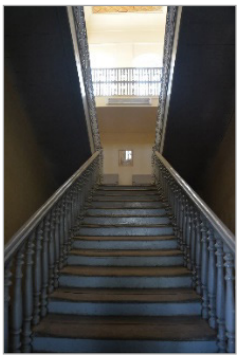

ه. راه‌پله چوبی

تصویر شماره ۳. مدرسه کانانیان (تصویربردار: نگارندگان)

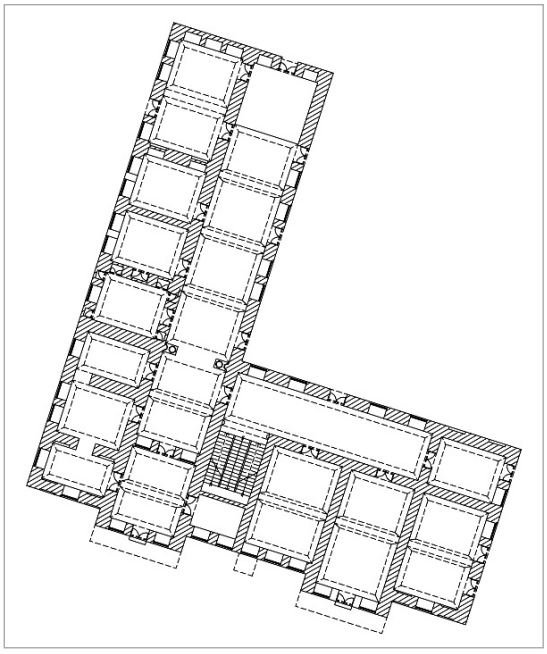

پلان طبقه همکف

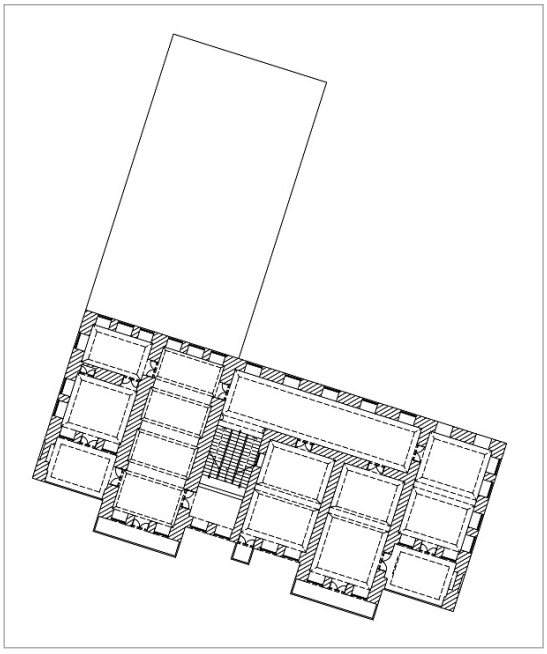

پلان طبقه اول

تصویر شماره ۴. پلانهای مدرسه کانانیان (نگارندگان)

جدول ۲. سبک‌شناسی مدرسه ارامنه کاتارینیان جلفا

سبک شناسی مدرسه ارامنه کاتارینیان				تصاویر
پلان و نما	تلفیقی	سنتی	حیاط مرکزی- هشتی و دالان-قرارگیری کلاسها پیرامون حیاط	
		کلاسیک غربی	قوس نیم دایره رومی- پلان چلیپایی سالن	
مصالح - تزیینات	تلفیقی بصورت سنتی غالب	سنتی	استفاده از سیمگل- آجر- کاشیکاری - آجر لعابدار	
		کلاسیک غربی	استفاده از سنگ مرمر بصورت محدود- تزیینات شیشه درها وپنجره ها	

(نگارندگان)

جدول ۳. سبک‌شناسی مدرسه ارامنه کانانیان جلفا

سبک شناسی مدرسه کانانیان				تصاویر
پلان و نما	تلفیقی	سنتی	نمای آجری	
		کلاسیک غربی	برونگرایی- پلان Lبا کشیدگی شرقی، غربی- سنتوری-قوس نیم دایره-ایوان پیش آمده-	
مصالح وتزیینات	تلفیقی بصورت کلاسیک غالب	سنتی	استفاده از آجر در نما- کاشی لعابدار در کف- ترکیب کاشی و آجر(معقلی)در بدنه نما	
		کلاسیک غربی- مدرن	تزئینات گچبری به شیوه غربی-نرده های فرفوژه- پوشش زیر سقف با تزیینات چوبی	

(نگارندگان)

دارد. ساختمان از نظر سازه‌ای، دارای دیوار باربر بوده و فاقد اسکلت فلزی یا بتنی می‌باشد. جدول ۳، سبک‌شناسی این مدرسه را نمایش می‌دهد.

دسته دوم: بررسی عوامل مؤثر در شکل‌گیری مدارس میسیونرهای فرانسوی اصفهان در دوره قاجار

تاریخ برقراری روابط سیاسی و اجتماعی فرانسه و ایران و حضور مبلغان مسیحی و فرانسوی در این کشور و شهر اصفهان، به‌دوران حکومت صفویان باز می‌گردد. در این دوران، مبلغان در پی گسترش نفوذ فرانسه از طریق آموزه‌های دینی بودند (کجباف و دهقان‌نژاد، ۱۳۸۷: ۲۱۶). فرانسویان بر خلاف دولت‌های روس و انگلیس که نفوذشان در ایران بر مبنای زور و تجاوزگری در عرصه سیاسی بود، فعالیت خود را بر مبنای فرهنگی قرار دادند.[۴] به‌طور کلی، عوامل مؤثر در شکل‌گیری مدارس احداث‌شده توسط میسیونرهای فرانسوی در اصفهان، به دو دسته اصلی تقسیم می‌شوند، دیاگرام ۲ به‌بررسی این عوامل پرداخته است[۵].

در این‌جا، معماری دو مدرسه فرانسوی‌ها و آلیانس که توسط میسیونرهای فرانسوی در شهر اصفهان احداث شده، موردبررسی قرار می‌گیرد. دلیل انتخاب این دو مدرسه از آن جهت است که مدرسه فرانسوی‌ها در محله ارامنه جلفای اصفهان و به‌منظور جذب کودکان ارامنه ساخته شد و مدرسه آلیانس (اتحاد) با هدف جذب یهودیان احداث گردید.

مدرسه فرانسوی‌ها[۶]

این مدرسه در محله سنگتراش‌ها قرار دارد. سنگ بنای این مدرسه در سال ۱۲۸۱ هجری شمسی (۱۹۰۳ میلادی) توسط میسیونرهای مذهبی کاتولیک فرانسه به‌ریاست پردوموت زده شد و ظاهراً در سال ۱۲۸۵ هجری شمسی (۱۹۰۷ میلادی)، با انتقال تمام بخش‌های مدرسه گریگور به این ساختمان، فعالیت اصلی خود را آغاز نمود (رازانی، ۱۳۸۷: ۱۳۸). معماری این مدرسه، تیپولوژی برون‌گرا و دارای دو حیاط شمالی و جنوبی است. بخش اصلی ساختمان با کشیدگی شرقی- غربی بین دو حیاط قرار دارد که در ۳ طبقه شامل زیرزمین، طبقه همکف و طبقه اول احداث شده است. ورودی اصلی مدرسه از سمت شمال بوده و پس از آن، حیاط شمالی قرار گرفته است[۷]. معماری این مدرسه از نظر سبکی، تلفیقی از کلاسیک غربی و معماری سنتی ایران می‌باشد که سبک کلاسیک غربی در پلان معماری ساختمان، قوس‌های نیم‌دایره در و پنجره‌ها، سرستون‌ها و فرفورژه جان‌پناه ایوان‌ها و سبک معماری سنتی در پوشش سیمگل نما و قوس‌های تیزه سقف زیرزمین، مشاهده می‌گردد. ساختمان از نظر سازه‌ای، دارای دیوار باربر بوده که در ایوان‌های شمالی و جنوبی ساختمان یک ردیف ستون وجود دارد. جدول شماره ۴، به سبک‌شناسی مدرسه فرانسوی‌ها پرداخته است.

جدول ۴. سبک‌شناسی مدرسه فرانسوی‌ها جلفا

سبک شناسی مدرسه فرانسوی ها				تصاویر
پلان و نما	تلفیقی	سنتی	پوشش کاهگل اخرایی(سیمگل)-طاق آهنگ زیر زمین	
		کلاسیک غربی	پلان کشیده-برون گرا-قوس های نیم دایره-قرارگیری فضای ارتباطی(راهرو) در داخل	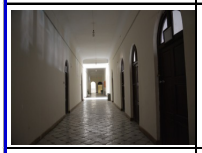
مصالح و تزئینات	تلفیقی	سنتی	سیمگل در نما- کاشی لعابدار در راهروها- پوشش کف کلاس ها و بالکن با آجرهای مربع شکل بدون لعاب	
		کلاسیک غربی	تزئینات فرفورژه نرده- تزئینات گچی(گچبری) در بعضی فضاها-سرستون های کلاسیک غربی	

(نگارندگان)

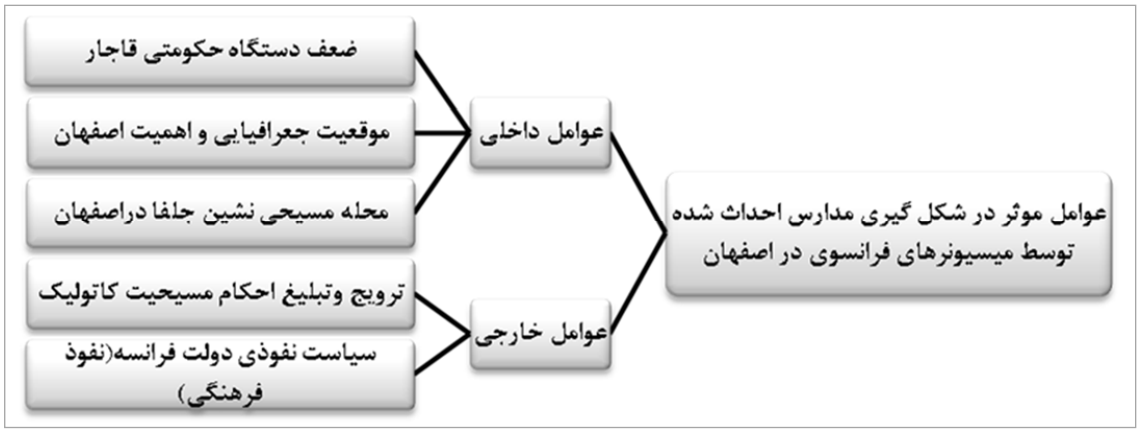

دیاگرام ۲. عوامل مؤثر در شکل‌گیری مدارس احداث‌شده توسط میسیونرهای فرانسوی در اصفهان (نگارندگان)

الف. نمای جنوبی

ب. فضای داخلی کلاس‌های درس

تصویر ۵. مدرسه فرانسوی‌ها (تصویربردار: نگارندگان)

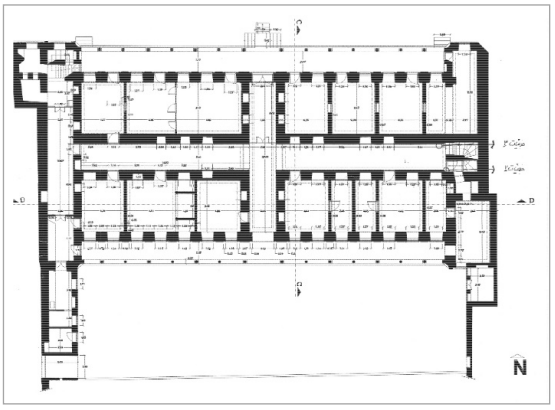

پلان طبقه همکف

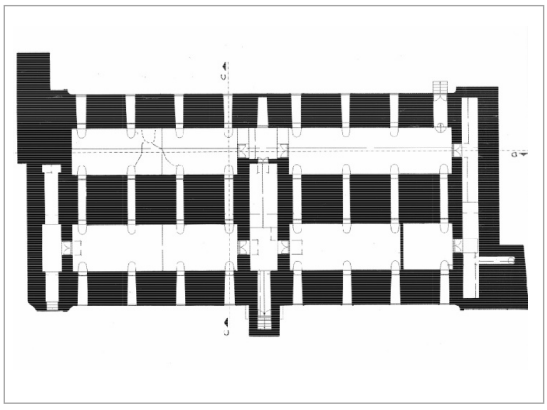

پلان زیرزمین

تصویر ۶. پلان‌های مدرسه فرانسوی‌ها (رازانی، ۱۳۸۷)

آلیانس فرانسه

آلیانس، نام کانونی است ملی که در سال ۱۲۶۳ هجری شمسی (۱۸۸۴ میلادی) و به‌منظور ترویج زبان فرانسه در مستعمرات فرانسه و خارج از آن در پاریس تشکیل شد. هر چند، سال تأسیس نخستین مدارس آلیانس در ایران مشخص نیست، ولی به‌احتمال زیاد در اواخر سلطنت ناصرالدین شاه قاجار و با توجه به علاقه او به گشایش مدارس و آموزش زبان فرانسه در ایران و از حدود سال ۱۲۶۷ هجری شمسی (۱۸۸۸ میلادی) به‌بعد، گام‌هایی در این زمینه برداشته شده است (کجباف و دهقان‌نژاد، ۱۳۸۷: ۲۳۸). مؤلف تاریخ روابط ایران و فرانسه به‌نقل از مورخان فرانسوی، سال‌های نخست سلطنت مظفرالدین شاه را، زمان شکل‌گیری و فعالیت آلیانس در ایران می‌داند. ساخت و گسترش مدارس آلیانس و مدارس میسیونری و تبلیغات فزاینده آنها، در زمان سلطنت مظفرالدین شاه انجام گرفت (همان: ۲۳۹)

آلیانس اصفهان

در سال ۱۲۷۸ هجری شمسی (۱۸۹۹ میلادی)، هیأتی بنی‌اسرائیلی از طرف مؤسسه آلیانس، مدرسه‌ای به‌نام آلیانس بنی‌اسرائیلیت را در محله گلبهار ایجاد کرد که بعدها به‌نام مدرسه اتحاد تغییر نام داد (مسجدی اصفهانی، ۱۳۸۴: ۳۸)[۸]. مدرسه آلیانس یا اتحاد شهر اصفهان، در محل فعلی واقع در خیابان هاتف اصفهانی، خیابان مشیر (یخچال)، در اول آگوست ۱۹۰۱ م. (۱۰ مرداد ۱۲۸۰ ه.ش.) به‌عنوان سومین مدرسه آلیانس با ۲۲۰ شاگرد شروع به‌کار کرد. نکته آن‌که، مدرسه آلیانس یا اتحاد اصفهان، با کمک یهودیان خیرخواه اصفهان و به‌مدیریت شخصی به‌نام خُرزوَق برپا شد و تنها مدیریت آن به‌عهده بنیاد آلیانس گذاشته شد. معماری این مدرسه، دارای تیپولوژی برون‌گرا بوده و در دو طبقه با پلان L شکل ساخته شده است. بخشی از ساختمان با کشیدگی شرقی_غربی و قسمتی دیگر در امتداد شمال_جنوب، احداث گردیده است. در قسمت جلوی ساختمان، هر دو طبقه ایوانی ستون‌دار، به‌صورت طولی قرار دارد که دسترسی کلاس‌ها و پنجره‌های کلاس‌ها از درون همین ایوان می‌باشد. بخش اصلی ساختمان که در امتداد شمال_جنوب ساخته شده است، از دو ساختمان مجزای نسبتاً شبیه به‌هم در ۲ طبقه به‌وجود آمده است که یک ساختمان یک طبقه با تزیینات و نمای متفاوت، این دو ساختمان را به‌هم متصل نموده

جدول ۵. سبک‌شناسی مدرسه آلیانس

سبک شناسی مدرسه ی اتحاد(آلیانس)				تصاویر
پلان و نما	تلفیقی	سنتی	ترکیب نمای آجر و گچ-ایوان در جلوی کلاس ها	
		کلاسیک غربی	پلان L شکل-ستون باسرستون های به شیوه غربی	
مصالح و تزیینات	تلفیقی	سنتی	استفاده از آجر-طاق با تیرهای چوبی -ستون های چوبی با پوشش گچ	
		غربی(کلاسیک-مدرن)	تزئینات فرفورژه نرده-ستون های سنگی	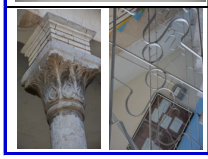

(نگارندگان)

الف. پایه ستون

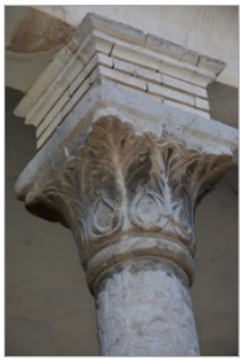
ب. سرستون

ج. پنجره‌های چوبی

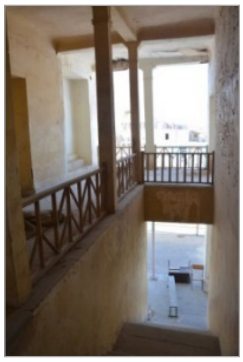
د. دستگاه پله

ه. نمای ایوان

و. کلاس‌های درس

تصویر ۷. مدرسه آلیانس (اتحاد-شهید حلبیان) (تصویربردار: نگارندگان)

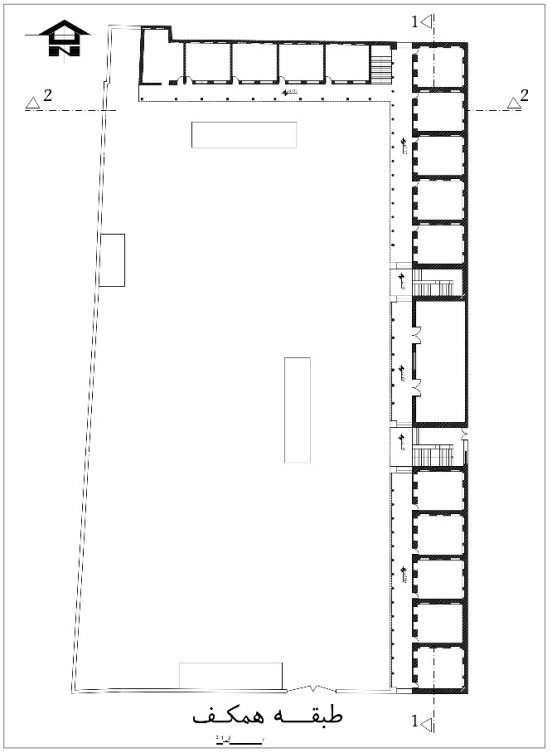

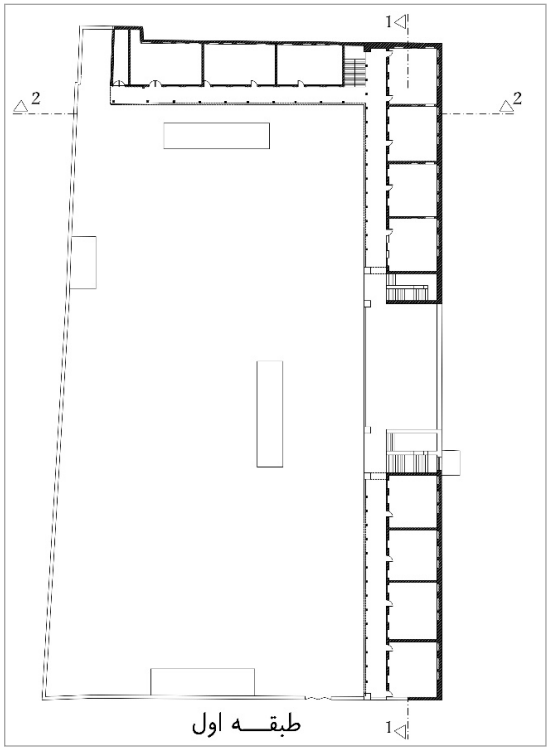

تصویر ۸. پلان‌های مدرسه آلیانس (اتحاد-شهید حلبیان) (نگارندگان)

است. این بخش از مدرسه، دارای ایوان ستون‌دار با ۶ ستون سنگی و با تزیینات به‌شیوه غربی می‌باشد[۹]. ساختمان‌های ۲ طبقه جبهه شرقی مدرسه، دارای سقف شیروانی بوده که با توجه به معماری ساختمان‌های سقف مسطح شهر اصفهان، در نوع خود منحصر به‌فرد می‌باشند. نمای طبقه همکف، آجری و نمای طبقه اول مدرسه، پوشش گچ دارد. معماری این مدرسه از نظر سبکی، تلفیقی از سبک‌های کلاسیک غربی، مدرن و سنتی است که معماری کلاسیک غربی در قالب سرستون‌های سنگی، معماری مدرن به‌صورت نرده‌های فرفورژه و سبک سنتی عمدتاً در مصالح ساختمان مشاهده می‌گردد. ساختمان از نظر سازه، دارای دیوارهای باربر، سقف‌های مسطح با تیرها و پوشش‌های چوبی زیر سقف و ستون‌های چوبی در ایوان است که این ستون‌ها با پوشش گچ، اندود شده است. ستون‌های چوبی در دوره‌ای از مرمت و مقاوم‌سازی مدرسه، در طبقه همکف، به ستون‌های آهنی تغییر ماهیت داده‌اند. جدول ۵، به سبک‌شناسی مدرسه آلیانس پرداخته است.

بررسی تطبیقی مدارس اقلیت‌های مذهبی بر اساس سبک‌شناسی، شکل هندسی پلان و مصالح به‌کار رفته

در این بخش، چهار مدرسه توصیف‌شده بر اساس شکل هندسی و سبک‌شناسی و مصالح و تزیینات به‌کار رفته در آن، موردبررسی قرار می‌گیرند. جدول ۶ بیانگر این بررسی تطبیقی می‌باشد.

این جدول نشان می‌دهد مدارس ذکرشده (به‌غیر از مدرسه کاتارینیان)، دارای معماری برون‌گرا بوده و در کلیه مدارس، سبک کلاسیک سنتی ایران (شیوه اصفهانی) در تلفیق با سایر سبک‌ها وجود دارد. در دو مورد مدارس احداث‌شده توسط میسیونرهای فرانسوی، ایوان سرتاسری در جلوی ساختمان مشاهده می‌گردد. در نمای کلیه نمونه‌ها، از مصالح بوم‌آورد آجر یا کاهگل استفاده شده است. در سه مورد (به‌غیر از مدرسه آلیانس یا شهید حلبیان)، تزیینات کاشی‌کاری وجود دارد. به‌غیر از مدرسه کاتارینیان، در سایر مدارس، نرده‌های آهنی یا چوبی (عمدتاً آهنی) در جلوی ایوان‌ها مشاهده می‌گردند.

جدول ۶. بررسی تطبیقی مدارس اقلیت‌های مذهبی

جدول تطبیقی مداریس اقلیت های مذهبی براساس شکل هندسی پلان-سبک معماری و مصالح بکاررفته

ردیف	تصاویر	نام بنا	تاریخ ساخت	رویکرد سبک معماری				شکل هندسی			مصالح و تزئینات بکاررفته				تصاویر جزییات
				کلاسیک ایرانی سنتی	کلاسیک ایرانی باستانی	کلاسیک غربی	مدرن	حیاط مرکزی	کشیدگی شرقی غربی	حیاط نیمه مرکزی	آجر	کاشی	سرستون سنگی یا گچی	سایر	
۱		مدرسه کاتارینیان	۱۲۳۷ هجری شمسی	√		√		√			√	√		سیمگل- سنگ مرمر- کاشی	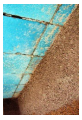
۲		مدرسه کانانیان	۱۲۸۲ هجری شمسی	√		√	√		√		√	√	√	گچبری غربی	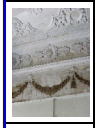
۳		مدرسه فرانسوی ها	۱۲۸۱ هجری شمسی	√		√			√		√	√		سیمگل- فرفورژه- گچبری- درهای چوبی	
٤		مدرسه آلیانس(اتحاد)	۱۲۷۸ هجری شمسی	√		√	√			√	√		√	نرده های آهنی	

(نگارندگان)

نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از این پژوهش، در ارتباط با سبک‌شناسی معماری مدارس معاصر اقلیت‌های مذهبی در شهر اصفهان می‌باشد که می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

۱. مدارس بررسی‌شده در این پژوهش، از نظر هندسه پلان، از فرم حیاط مرکزی سنتی به‌تدریج به‌فرم‌های L شکل و یا کشیده با گسترش شرقی- غربی تغییر یافته‌اند. در این میان، تأثیرپذیری از الگوهای مدارس غربی در تغییر ساختار معماری این مدارس، بسیار مشهود است.

۲. دیدگاه سازندگان و بانیان ساخت این مدارس، در تنوع سبک معماری از کلاسیک سنتی ایران به کلاسیک غربی مؤثر بوده است. به‌عنوان مثال، برای ساخت مدرسه کانانیان که بانی آن خانم وارواره کانانیان، اهل روسیه بود، نقشه‌های ساختمان و بخشی از مصالح و تزیینات ساختمان از روسیه فرستاده شدند.

۳. سبک کلیه مدارس علی‌رغم تأثیرات قوی معماری غرب، به‌صورت تلفیقی از کلاسیک سنتی ایران و کلاسیک غربی بوده است که دلیل آن به‌احتمال قوی، وجود مصالح غالب اقلیم شهر اصفهان (کاهگل- آجر) و به‌کارگیری استادکارهای ماهر سبک سنتی اصفهان می‌باشد.

۴. عملکرد ویژه مدارس (کاربری آموزشی)، باعث شده است تا مدارس احداث‌شده علی‌رغم برخی تنوع‌های سبکی_کالبدی، دارای روابط فضایی مشابه باشند. در اکثر این بناها، ارتباط کلاس‌ها از طریق راهرو (کریدور) درون ساختمان و یا ایوان‌های کشیده به‌سمت حیاط می‌باشد.

۵. به‌نظر می‌رسد تفاوت دیدگاه‌های مذهبی ارامنه جلفا و میسیونرهای مذهبی، تأثیر چندانی در تنوع ساختار کالبدی و سبکی نداشته است.

این پژوهش، در ارتباط با مدارس ارامنه و میسیونرهای فرانسوی شهر اصفهان بود. امید است در آینده، پژوهش‌های مشابه در ارتباط با مدارس اقلیت‌های مذهبی در سایر شهرهای ایران از جمله تهران، یزد، تبریز و..... صورت پذیرد و در ادامه آن، یک بررسی تطبیقی میان نحوه پیدایش و احداث مدارس اقلیت‌های مذهبی و معماری آنها در شهرهای مختلف ایران انجام گیرد.

پی‌نوشت

۱. با توجه به این‌که جلفا در ابتدا دارای سه مدرسه پسران بود و دختران از وجود مدرسه بی‌بهره بودند، مدرسه کاتارینیان برای نخستین بار برای آموزش دختران، که قبل از آن در خانه‌ها به‌کسب علم می‌پرداختند، در محدوده کلیسای کاتارینیان (راهبه‌های) جلفا تأسیس گردید. در سال ۱۹۰۰ میلادی (۱۲۷۹ هجری شمسی)، در چهل و دومین سال تأسیس مدرسه تأسیس‌شده توسط مانوک هوردانیان، ساختمان کنونی مدرسه دخترانه کاتارینای مقدس (کاتارینیان) در محله چهارسوق و با کمک مالی ارامنه ساکن جلفا، هندوستان و جاوه، با همان نام قدیمی ساخته شد (دیلانچیان و همکاران، ۱۳۸۶).

۲. مدرسه کانانیان توسط خانم وارواره کانانیان برای یادبود همسرش، گوورگ (گئورگ) کانانیان، که قبلاً مدیر کالج لازاریان مسکو بود، بنا گردید. نقشه مدرسه، شیشه‌های درها و سایر ملزومات آن از مسکو فرستاده شد (هوویان، ۱۳۸۰: ۵۶).

۳. در طبقه همکف ساختمان، کلاس‌های درس، سالن اجتماعات و سالن اجرای نمایش و برگزاری مراسم، قرار دارد. طبقه اول دارای دو سالن می‌باشد. درون یکی از سالن‌ها، چند کلاس درس بزرگ قرار دارد. سقف این سالن دارای پوشش مشبک می‌باشد. سالن دیگر با گچبری‌های زیبا مزیّن شده است. کف سالن با کاشی لعاب‌دار رنگی مفروش شده است و در وسط سالن، نقشی گل‌دار بر روی زمین خودنمایی می‌کند. دیوارها دارای تزیینات گچبری به‌رنگ قهوه‌ای بوده و ستون‌های تزیین‌شده در اطراف سالن، اروپایی‌بودن طرح را یادآور می‌شوند. سرستون‌ها به‌شیوه کورنتی و دارای تزیینات گل و گیاه و ساقه گیاه بوده و کاملاً متقارن می‌باشند. سقف این سالن دارای گچبری برجسته زیبا به‌شیوه غربی است. ارتباط دو طبقه ساختمان توسط یک دستگاه پلکان چوبی بسیار زیبا می‌باشد (خدابخشیان، ۱۳۸۴: ۴۲).

۴. از میان کاتولیک‌های فرانسوی که سابقه تبلیغ در ایران داشتند، می‌توان به لازاریست‌ها اشاره نمود. لازار، نام فرقه‌ای از جامعه کاتولیک رم بود که در سال ۱۰۰۴ هجری شمسی (۱۶۲۵ میلادی)، سنت لازار آن را در پاریس تشکیل داد. این فرقه، فعالیت خود را به‌سرعت گسترش داد. اساس کار آنها بر فعالیت‌های فرهنگی بود و بر همین اساس، به‌ساختن مدارس و مراکز علمی پرداختند. گروهی دیگر از مبلغین هیأت تبلیغی، تحت عنوان دختران سن ونسان دوپل یا خواهران نیکوکار بودند. از نظر دولت فرانسه و

بزرگان کلیسا، زنان برای تبلیغ و تبشیر، ارزش والایی داشتند. فعالیت این گروه، تأسیس مدارس در شهرهای مختلف ایران و آموزش دختران مسلمان و مسیحی ایران بود (محبوبی اردکانی، ۱۳۷۰: ۳۶۸ و اوبن، ۱۳۶۲: ۱۶۲). به‌طور کلی، کاتولیک‌های فرانسوی پس از مبلغان انگلیسی، فعال‌ترین مبلغان مذهبی غربی در اصفهان بودند. موسیو اوژن بوره، از نخستین مبلغان فرانسوی مدرسه‌ساز در ایران و اصفهان بود. او در زمان محمدشاه قاجار اجازه یافت در جلفای اصفهان به‌تأسیس مدرسه اقدام نماید و کودکان مسلمان، کاتولیک و ارمنی را به‌شاگردی بپذیرد (محبوبی اردکانی، ۱۳۷۰: ۲۴۱؛ امرینگر، ۱۳۸۱: ۱۵۸-۱۴۱). پس از وی پدردموت در سال ۱۲۸۱ هجری شمسی (۱۹۰۳ میلادی) در جشن ارامنه، مژده گشایش مجدد مدرسه کاتولیک‌ها را به مردم داد (کجباف و دهقان‌نژاد، ۱۳۸۷: ۲۴۱-۲۱۷).

۵. جدول ذکرشده بر اساس برداشت از مقاله "میسیونرهای فرانسوی در اصفهان عصر قاجار"، نوشته علی‌اکبر کجباف و مرتضی دهقان‌نژاد در سال ۱۳۸۷ می‌باشد.

۶. این مدرسه در دهه هشتاد قرن چهاردهم هجری شمسی مرمت شد و کاربری فعلی آن، دانشکده هنرهای تجسمی دانشگاه هنر اصفهان می‌باشد.

۷. در جنوب مدرسه فرانسوی‌ها و حیاط بخش جنوبی، کلیسای کاتولیک قرار دارد و ورود آن، از محله سنگتراش‌ها می‌باشد. پلان این ساختمان، مستطیل‌شکل است و دو راهرو (فضای ارتباطی) به‌صورت عمود بر هم از وسط ساختمان گذشته است. یکی از راهروها، محور اصلی ورودی را ایجاد نموده و راهروی دیگر، یک سازمان‌دهی خطی به‌وجود می‌آورد که کلاس‌های درس، پیرامون آن شکل می‌گیرند. در انتهای شرقی راهروی اصلی، پلکانی طراحی شده که ارتباط میان دو طبقه را فراهم می‌نماید. در زیرزمین ساختمان، فضاها به‌صورت طاق آهنگ شکل گرفته‌اند. در جبهه شمالی و جنوبی ساختمان، دو ایوان ستون‌دار به‌صورت طولی تعبیه شده است. جنس ستون‌ها از چوب بوده که دارای سرستون‌های گچی و پایه سنگی می‌باشند (رازانی، ۱۳۸۷: ۱۴۰). کلیه درها و پنجره‌ها، دارای قوس نیم‌دایره به‌سبک غربی می‌باشند و نما با سیمگل و به‌رنگ اخرایی پوشش داده شده است. در ضلع جنوب غربی طبقه همکف، اتاقی با گچبری و فرم خاص وجود دارد که به‌نظر می‌رسد، کاربری دفتر مدرسه یا سالن تشریفات مدرسه بوده است (همان، ۱۴۱). از دیگر تزیینات این مدرسه، می‌توان به پوشش کاشی در راهروهای اصلی اشاره نمود. این مدرسه پس از مرمت، در حال حاضر، بخشی از دانشکده هنرهای تجسمی دانشگاه هنر اصفهان می‌باشد.

۸. مطالب درسی مدرسه آلیانس، به‌زبان‌های فرانسه، فارسی و عبری و زبان و فرهنگ فرانسوی حاکم بر آن بوده و در کنار فرانسه، ریاضیات، جغرافیا، فیزیک، شیمی و ... نیز تدریس می‌شده است. مهم‌تر این‌که، در کنار فرزندان یهودیان، گاهی تعدادی مسلمان نیز به‌علت تمایل و احساس نیاز به یادگیری زبان فرانسه و کسب مشاغل دولتی، به این مدرسه می‌رفتند و معلمان مسیحی که می‌کوشیدند در کنار آموزش زبان و فرهنگ فرانسوی، دین مسیحیت را نیز به این اقلیت یهودیان القا کنند، از حضور مسلمانان خرسند بودند (ایمانیه، ۱۳۵۵: ۱۹۱ و ۱۹۲ و غفاری، ۱۳۶۸: ۱۷۴).

۹. ستون‌ها با نقوشی از حضرت داوود در میان پرندگان و حضرت موسی با تبرزین و نقوش حیوانی و ...، حجاری شده است. این حجاری‌ها، عمل حاج محمدهاشم حجار معروف به هنرمند (متوفی ۱۳۴۴ ه.ش. و مدفون در تکیه شهشهانی تخت فولاد اصفهان) بوده است.

منابع و مآخذ

- آبکاریانس، تیگران. (۱۲۹۳). **مدارس جلفای نو**. اصفهان: دیرآمناپرکیج.
- اخجسته، جمیل و ادواری، مظهر. (۱۳۹۱). بررسی وضعیت مسائل آموزشی اقلیت‌های دینی در دوره مظفرالدین شاه. **پیام بهارستان**، سال پنجم(۱۷)، ۶۸۶- ۶۶۵.
- اوبن، لئون اوژن. (۱۳۶۲). **ایران امروز ۱۹۰۷-۱۹۰۶**. ترجمه علی‌اصغر سعیدی، چاپ اول، تهران: زوار.
- ایمانیه، مجتبی. (۱۳۵۵). **تاریخ فرهنگ اصفهان**. چاپ اول، اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- جلالی، سید سعید. (۱۳۹۲). **ارامنه و انقلاب مشروطه ایران**. چاپ اول، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- جبل‌عاملی، عبدالله. (۱۳۸۷). گزارش اقدامات مرمتی در بنای تاریخی کلیسای کاتولیک حضرت مریم در محله جلفای اصفهان. **مجله دانش نما**، سال شانزدهم(۱۶۱ و ۱۶۲)، ۵۹-۵۰.
- خدابخشیان، مقدی. (۱۳۸۴). شکل‌گیری مدارس در محله جلفای اصفهان. **مجله دانش نما**، ۳(۱۲۴ و ۱۲۵)، ۴۳-۳۹.
- درهوهانیان، هاروتون. (۱۳۷۹). **تاریخ جلفای اصفهان**. ترجمه لئون.گ.میناسیان و م.ع.موسوی فریدنی، چاپ اول، اصفهان: زنده‌رود با مشارکت نقش خورشید.
- دیلانچیان، سدا؛ سیمونیان، ریما؛ ترمیناسیان، میگانوش و ترمیناسیان،کارین. (۱۳۸۶). مدارس ارمنیان اصفهان. **فصلنامه فرهنگی پیمان**، سال دهم(۴۰)، ۱۰۵.

- رازانی، مهدی. (۱۳۸۷). مدرسه فرانسویان (کاتولیک) جلفای اصفهان. **مجموعه مقالات همایش علمی- پژوهشی هنر ایرانی، هویت ملی**. اصفهان: گلدسته با همکاری دانشگاه هنر اصفهان. ۱۳۵_۱۴۶.
- رجایی، عبدالمهدی. (۱۳۸۳). **تاریخ اجتماعی اصفهان در عصر ظل‌السلطان**. چاپ اول، اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- رجایی، عبدالمهدی. (۱۳۸۸). مدارس نوین اصفهان از آغاز تا امروز. **مجله دانش نما**، سال هجدهم(۱۶۹-۱۶۷)، ۱۶۰-۱۴۴.
- رجایی، عبدالمهدی. (۱۳۹۳). **برگ‌هایی از تاریخ اجتماعی اصفهان**. چاپ اول، اصفهان: جهاد دانشگاهی اصفهان.
- غفاری، ابوالحسن. (۱۳۶۸). **تاریخ روابط ایران و فرانسه از ترور ناصرالدین شاه تا جنگ جهانی اول**. چاپ اول، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- غوکاسیان، وازگن س. (۱۳۹۳). **تاریخ ارامنه ایران در قرن هفدهم میلادی**. ترجمه سعید کریم‌پور، چاپ اول، تهران: امیرکبیر.
- قبادیان، وحید. (۱۳۹۲). **سبک‌شناسی و مبانی نظری در معماری معاصر ایران**. چاپ اول، تهران: مؤسسه علم معمار.
- کجباف، علی‌اکبر و دهقان‌نژاد، مرتضی. (۱۳۸۷). میسیونرهای فرانسوی در اصفهان عصر قاجار. **مجله فرهنگ**، سال بیست و یکم(۶۷)، ۲۴۸-۲۱۵.
- لطفی، مهوش. ۱۳۹۲. **تاریخ مدارس ارامنه در ایران (صفویه - پهلوی)**. چاپ اول، ایلام: آوای تاریخ.
- محبوبی اردکانی، حسین. (۱۳۷۰). **تاریخ مؤسسات تمدن جدید در ایران**. چاپ اول، تهران: دانشگاه تهران.
- معتمدی، اسفندیار. (۱۳۸۶). **اصفهان، مدارس نوین و مفاخر آن**. چاپ اول، اصفهان: سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان.
- میناسیان، لئون. (۱۳۸۳). **تاریخ ارمنیان جلفای اصفهان در یکصد و چهل سال اخیر**. چاپ اول، اصفهان: گلبن.
- هوویان، آندرانیک. (۱۳۸۰). **ارمنیان ایران**. چاپ اول، تهران: هرمس.

Received: 2017/03/14
Accepted: 2018/01/01

Comparative study of the architecture of Armenians and French missionaries' schools in Isfahan City in the contemporary period from the view of historical and stylistic evolution

Mehran Karahmadi* Mostafa Kiani**
Maryam Ghasemi Sichani***

Abstract

Education, obtaining and expanding it among religious minorities; particularly among Armenians, has attracted great interest in the contemporary period. Due to the geographical location and unique features of Isfahan on the one hand, and the existence of Jolfa Quarter and Armenians as well as other religious minorities on the other hand, this city has always been the center of attention by the western countries and religious minorities outside Iran. The importance of this research is that the beginning of evolution in education and shaping of modern contemporary schools in Isfahan has roots in establishing Armenian and other Christians' schools in this city and their precedence in this regard compared to Muslims' schools. This research aims to familiarize with religious minorities' schools (Armenians and French missionaries) as the first established schools with the new method in Isfahan, and also carry out a Comparative survey of architecture in samples of Armenian schools in Jolfa Quarter of Isfahan with French missionaries' schools in this city. The research method of this paper is descriptive-analytical- Comparative. The results obtained in this research are divided into two general sections. The first section is in relation to historical evolution leading to the creation or establishment of schools. This section is itself subdivided into two groups: the first group includes factors or people who had a role in creating and shaping modern Armenian schools in Jolfa that we can refer to the role of churches, shaping of renaissance in Europe, the relationship between Armenians inside Iran with European and East Asian countries through economic activities and financial support of Armenians inside and outside the country. The second group comprises factors related to the creation and establishment of schools by French missionaries. In this regard, the French government's policy to expand its influence in Iran culturally and through religious teachings is among the most important factors. The second section is related to the stylistics of architecture of contemporary schools of religious minorities in Isfahan. The architectural style in these buildings is mostly a mixture of Iranian classical traditional architecture and western classical architecture.

Keywords: Isfahan Contemporary schools, Architecture of Contemporary schools, Armenian schools, French missionaries, Stylistics of architecture

---

*The present paper is based on the thesis of Ph.D. Mehran Karahmadi titled: "Investigating the Factors Affecting the Shaping of Architecture of Isfahan Schools in Contemporary Period" under the Supervision of Dr. Mostafa Kiani and advisor of Dr. Maryam Ghasemi Sichani at Islamic Azad University, Kish International Branch

** PhD Candidate, Department of Architecture, Kish International Branch, Islamic Azad University, Kish Island, Iran.

*** Associate Professor, Department of Architecture, School of Art and Architecture, Art University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding author).

****Assistant Professor, Department of Architecture, Islamic Azad University of Khorasgan , Isfahan, Iran.